

заклинання над пчелами // ПЕВ. — 1880. — №20. — С. 249-251; Z.Z. Обычай гадать на книгах св. Писания // ПЕВ. — 1881. — №32. — С.376-378. 31. М.С. [Симашкевич] Заметка об одном из местных религиозных обычаев // ПЕВ. — 1883. — №31. — с. 613-615.

Л.В.Божко

ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА ГЕРИНОВИЧА У ВИВЧЕННЯ ЕТНОГРАФІЇ ПОДІЛЛЯ (20-І РР. ХХ СТ.)

В умовах демократизації українського суспільства поглиблюється інтерес до духовної культури народу, конкретних постатей. Так сталося, що вітчизняна історія часто забувала про конкретних особистостей — людей, як зібрали, зберегли, донесли до сучасника багатотомову пам'ять українського народу. Це — прикрий факт, бо саме вони — етнографи, краєзнавці, фольклористи — готували ґрунт для поглибленого вивчення історії, народної культури, світогляду тощо. На жаль, в історії української етнології є ще велика кількість білих плям. Імена багатьох дослідників тривалий час залишалися маловідомими не лише широкому загалу, а й науковцям. Наприкінці 20-х — на початку 30-х рр. переважна більшість з них була репресована, й імена їхні замовчувалися на сторінках історії. Доробок цих вчених, на жаль, належно не поцінований і мало відомий, значною мірою неопублікований і чекає на дослідників. Адже вони віддали життя, вивчаючи українську культуру, утверджуючи в суспільстві національну ідею. Лише тепер по-справжньому відкриваємо для науки ряд видатних людей, ентузіастів, вчених, подвижників краєзнавчо-етнографічного руху.

Володимир Олександрович Геринович — яскравий представник тієї частини української інтелігенції, яка повністю присвятила себе служінню Україні, піднесенню національної культури, примноженню духовних скарбів українського народу. На жаль, сьогодні не існує ґрунтовного дослідження наукової спадщини Володимира Гериновича. Окремі матеріали про життя, наукову діяльність історика, краєзнавця, етнографа, географа зустрічаємо в працях Л.Баженова, В.Прокопчука¹, книзі "Репресоване краєзнавство"². Можливо, на тлі творчості відомих українських етнографів цеглина, покладена до фундаменту вивчення української народної культури Володимиром Гериновичем, видається не такою вагомою, але не менш значущою. Його історико-етнографічна спадщина заслуговує уваги вітчизняних науковців.

Народився Володимир Олександрович 1883 року біля м. Сокаля в Східній Галичині, на теперішній Львівщині. Про його дитячі та юнацькі роки майже нічого невідомо, крім того, що початкову освіту здобув у рідному містечку, середню — в гімназіях Львова та Перемишля. Вищу освіту здобував на географічному факультеті Львівського університету. Після закінчення університету зайняв посаду вчителя гімназії спочатку у Львові, а потім у Самборі. Підготував і захистив докторську дисертацію з економічної географії України³. В роки Першої світової війни був мобілізований до австро-угорського війська, брав участь у бойових діях, мав п'ять поранень. У 1918-1919 рр. працює референтом з питань освіти в уряді ЗУНР. 17 липня 1919 р. разом з частинами Української Галицької армії прибув до м. Кам'янець-Подільського. За запрошенням І.І.Огієнка з цього часу став працювати спочатку приват-доцентом кафедри географії, згодом професором, деканом місцевого державного українського університету, а з 1921 по 1931 рр. — професором, ректором (1923-1928 рр.) інституту народної освіти. В навчальній роботі доводилося враховувати незабезпеченість літературою, відсутність навчальних посібників, підручників. За короткий час В.О.Геринович розробляє і розмножує в університетській друкарні курси лекцій з фізичної географії України, у 1921 р. — двотомну працю "Нарис економічної географії України, у 1922 — посібник "Географія України"⁴, в яких значну увагу приділено характеристиці подільського регіону.

Після закінчення громадянської війни Володимир Олександрович до 1931 р. майже нерозлучний з інститутом народної освіти в Кам'янці-Подільському. Велика адміністративна завантаженість, викладацька справа не перешкождали Гериновичу займатися улюбленою справою — краєзнавством, до якого він прилучився в попередні роки. Так, на початку 20-х рр. перед ученими і краєзнавцями міста постало завдання — заснувати наукове товариство нового типу, яке об'єднало б інтереси усіх поділезнавців у контексті загального краєзнавчого руху в країні. Натхненником створення такого товариства став завідувач кафедри історії та економіки Поділля ІНО професор П.В.Клименко, який 1923 р. вибув з Кам'янець-Подільського на роботу до Києва в систему УАН. Підтримку в створенні товариства він знайшов у ректора ІНО В.О.Гериновича, з яким постійно підтримував дружні і наукові зв'язки. 2 червня 1925 р. відбулися організаційні, а незабаром, 21 червня, установчі збори, які заснували Кам'янець-Подільське наукове при УАН товариство⁵.

Товариство складалося з наукових секцій: краєзнавчої, історико-філологічної, природно-математичної, педагогічної та соціально-економічної. Для всіх секцій були визначені комплексні програми наукових досліджень: "Подільське село, його історія, природа, техніка й економіка", "Старий Кам'янець", "Бібліографія до вивчення Поділля" і "Археологічні розкопки (дослідження городищ на Кам'яничині)". Одержані наукові результати вирішено друкувати в "Записках" товариства та окремими виданнями. Крім організаційно-практичної роботи в галузі краєзнавства Геринович систематично займається і краєзнавчо-етнографічними дослідженнями. Як член наукового товариства при університеті, Володимир Олександрович у 1920-1927 рр. багато уваги приділяє питанням етнографії та географії регіону. Наприкінці 1922 р. він входить до складу новоутвореної науково-дослідної кафедри, яка прийшла на зміну науковому товариству. Кафедра об'єднала кращі наукові сили для вивчення господарства, історії, культури та природи Поділля, а саме професорів В. Гериновича, П. Клименка, П. Клепатського, В. Храневича, наукових співробітників О. Неселовського, Ю. Сіцінського та інших⁶. Складалася кафедра з секцій культури та економіки. Секцію економіки очолює професор В. Геринович. В основі науково-краєзнавчої діяльності кафедри були археологічні розвідки і розкопки, збір та опис архівних матеріалів, вивчення об'єктів природи, фауни і флори, наукові екскурсії по Кам'яничині. Серед найважливіших напрямів роботи кафедри було вивчення економічного становища Поділля в минулому і сьогодні (на той час), продуктивних сил краю і шляхів піднесення його господарства. Наукові розвідки проводилися переважно в історико-економічному і краєзнавчому аспектах. Спільним результатом їх діяльності стало видання у 1924 р. ряду великих колективних досліджень, з-поміж яких варто виділити колективну працю "Історичне, політичне, соціально-економічне, культурно-освітнє життя Кам'янця й Кам'янецької округи в ХХ ст."⁷, в якій вміщено цікавий фактичний матеріал й про традиційно-побутову культуру населення регіону. Вагомий внесок у підготовку та видання дослідження вніс професор В. Геринович.

Крім того, починаючи з 1923 р., Кам'янець-Подільська науково-дослідна кафедра разом з історико-археологічним музеєм стали проводити спільні археологічні експедиції та розвідки по дослідженню політичної культури вздовж лівих приток Дністра. Керівником однієї з таких експедицій у с. Велика Мукша був Володимир Геринович. Так, у 1925 р. було здійснено розкопки неолітичної стоянки поблизу с. Велика Мукша, що на Кам'яничині. Дослідивши поховання, виявлене в Великомукушанському кар'єрі, в якому знайшли останки двох людей, відполіровані кам'яні сокири і глиняний посуд, В. Геринович переконується, що має справу з пам'яткою трипільської культури, досить поширеної в Придністров'ї, а загалом розвідками зафіксовано 40 трипільських поселень⁸. Варто зазначити, що підсумком експедиції була доповідь Володимира Гериновича "Нововідкриті трипільські стоянки Кам'яничини", яку слухали на засіданні Комісії порайонного вивчення історії України при ВУАН у 1926 р.¹⁰. Виступав з цікавими науковими доповідями професор В. Геринович і серед своїх колег: "Причини морфології Поділля", "Підсумки дослідження подільських сіл", "Принципи районування. Завдання і методи краєзнавчої роботи"¹¹, якими заявив про себе як здібний і самовідданий дослідник рідного краю.

Першим державним кроком по розгортанню краєзнавчого руху і його підпорядкуванню стало утворення 3 березня 1921 р. Подільським губ-ревкомом губернського Комітету охорони пам'яток старовини, природи і мистецтва. Першим кроком у діяльності цієї структури було згуртування краєзнавчих сил і залучення до них науковців, взяття на державний облік усіх важливих пам'яток історії та культури, архівних матеріалів, сприянні роботи музеїв і бібліотек¹². Незабаром у Кам'янці-Подільському виник повітовий Комітет охорони пам'яток старовини. Він утворив секцію музейну, бібліотечно-архівну, етнографічну, архітектурну і пам'яток природи. Проте вже в червні 1922 р. повітовий Комітет охорони пам'яток старовини був ліквідований¹³. З цього часу і до утворення Українського комітету краєзнавства роль координацій краєзнавчої роботи була покладено, зокрема, в Кам'янці-Подільському, на відділення Секції наукових робітників (СНР)¹⁴. Наприклад, у квітні 1925 р. загальні збори місцевої СНР головним питанням розглянули стан краєзнавчої роботи на Кам'яничині. Доповідач – ректор ІНО, професор В.О.Геринович охарактеризував етапи розвитку науково-регіонального дослідництва на Поділлі¹⁵, висловив схвильованість "партизанщиною в краєзнавчій роботі" і запропонував для її усунення утворити при Секції наукових робітників краєзнавчі секції. Відповідно збори утворили три секції: економіки, культури; природи (очолив В. Геринович). На секції було покладено завдання "налагодити організацію роботи в доручених їм галузях"¹⁶.

Водночас, у зв'язку з підготовкою до проведення установчої Всеукраїнської краєзнавчої конференції у м. Харкові, на відділення Секції наукових робітників у Кам'янці-Подільському припали організаційні турботи по виборах делегатів від міста на даний форум. 22 квітня 1925 р. бюро СНР ухвалило рішення делегувати для участі в роботі Харківської краєзнавчої конференції В. Гериновича. Перша Всеукраїнська конференція відбулася 28-31 травня 1925 р. в Харкові. Для краєзнавчого руху України вона прийняла доленосні рішення: 1) підведені підсумки та накреслені перспективи розвитку краєзнавства; 2) краєзнавчий рух був об'єднаний і скоординований; 3) створена теоретична база розробки Положення, Статуту, інструкції та програми діяльності краєзнавства; 4) керівним органом визначено Український комітет краєзнавства (УКК); 5) зобов'язано делегатів розгорнути роботу по створенню на місцях краєзнавчих товариств та осередків¹⁷. З цього часу краєзнавчий рух в Україні став носити організований характер з чітко установленою структурою і механізмом управління, під повним контролем ВУАН, Укрнауки наркомату освіти та уряду і влади на місцях, особливо партійних органів. Уже 9 червня 1925 р. делегат І Всеукраїнської конференції краєзнавства В. Геринович звітував перед науково-краєзнавчою громадськістю міста про роботу і рішення установчого зібрання в Харкові. 17 жовтня цього ж року дане питання було детально розглянуто на загальних зборах Секції наукових робітників, де В. Геринович виголосив доповідь "Краєзнавча робота", результатом чого стало створення в Кам'янці-Подільському одного з перших окружних краєзнавчих центрів — окружне в краєзнавче товариство підпорядковане УКК.

Обране бюро товариства почало створювати низові краєзнавчі осередки, гуртки в установах, освітніх і культурних закладах, на підприємствах, у селах і містечках округу, координувати їх роботу, спрямувати своїх членів на дослідження і популяризацію історії, культури, природи Кам'янецьчини. Результатом такої діяльності стало проведення 5 червня 1926 року в Кам'янці-Подільському окружної краєзнавчої конференції за участю більше 400 представників міста та районів. Вони обговорили завдання краєзнавства та його роль у соціалістичному будівництві, напрями взаємодії наукових і громадських краєзнавчих осередків. Мова йшла про широке впровадження краєзнавства в практику повсякденного життя¹⁸. Конференція обрала окружний комітет краєзнавства (ОКК) із 30 членів та трьох кандидатів. Головою Комітету став А. Андреев, одним із заступників — В. Геринович; при ОКК були створені секції геології, ґрунтознавства, сільського господарства, географії, ботаніки, зоології, статистики, мистецтва та народної освіти. ОКК працював у тісній взаємодії з професорсько-викладацьким складом інституту народної освіти та Сільськогосподарським інститутом, налагодив зв'язки з науково-краєзнавчими установами України, Білорусії, Російської Федерації, з ВУАН, Кабінетом виучування Поділля у Вінниці, повністю підпорядковувався Українському краєзнавчому комітету, в складі якого з 27 жовтня 1928 р. перебував В. Геринович²⁰.

Про В. Гериновича як краєзнавця, необхідність поширення набутого ним досвіду йшлося на ІІ конференції педагогічних кадрів навчальних закладів Поділля, яка відбулася в 1926 р. Матеріали, підготовлені Володимиром Олександровичем, були покладені в основу доповіді "Краєзнавство в педтехнікумах", з якою на конференції виступив професор Ф.А. Кондрацький²¹.

Ім'я В. Гериновича стає відомим далеко за межами Кам'янця-Подільського. У вересні 1926 р. він бере участь у відзначення 80-річного ювілею визначного історика, академіка М.С. Грушевського в Києві. А з 1 по 12 червня 1927 р. Володимир Олександрович в складі радянської делегації бере участь у Всеслав'янському конгресі географів і етнографів, який проходив у Польщі²².

Засідання конгресу, наукові експедиції в різні райони, робота в науковій бібліотеці примножили його потенціал, дали поштовх новим творчим задумам. У 1928 р. В.О. Геринович підготував і видав масовим тиражем путівники по історичних місцях м. Кам'янця-Подільського "Екскурсант Кам'янецьчини" та "Порадник екскурсанта Кам'янецьчини. З планом Кам'янець-Подільського замку", в яких помістив перелік і короткий опис Історико-архітектурних пам'яток міста, інших населених пунктів, подав у стислому викладі історію Кам'янця з давніх часів.

В. Геринович разом з аспірантами обстежив чимало сіл Кам'янецької округи. Результатом цієї роботи стало ґрунтовне дослідження "Кам'янецьчина" (1927). Праця складалася з трьох частин: перша — про населення Кам'янецьчини, друга — про його економічну діяльність, третя — про перспективи господарства Кам'янецьчини на той час. Автор використав широке коло джерел для вивчення життя подільського населення від найдавніших часів до початку ХХ ст. Заслуговує на увагу, з огляду на тему статті, друга частина дослідження "Населення і його економічна діяльність", в якій вміщено важливий фактичний матеріал про ремесла та промисли Кам'янецьчини²³.

20-і рр. були плідними у творчому доробку вченого. Досі зберігають актуальність його праці, присвячені розробці минувшини, господарства, природи Кам'янецьчини, "Картини з географії Поділля: Календар на рік 1923" (1923), "Кам'янецьчина. Ч.1. Природа" (1926), "Кам'янецьчина. Ч.2. Населення, його економічна діяльність" (1927), "Неолітичні відривки в Кам'янецькій окрузі" (1926), "Вірмени у Кам'янці (До історії заселення Кам'янецьчини)" (1928), "Євреї у Кам'янці" (1929), "Товтри Західного Поділля" (1930), "Кам'янець на Поділлі" (1930) й чимало інших.

У 20-их рр. вчений поринув у подільське краєзнавство, в руслі якого розвивалося й етнографічне вивчення регіону. Став організатором руху регіональних досліджень, був учасником I Всеукраїнської краєзнавчої конференції 1925 р. у м. Харкові, членом правління УКК з 1928 р., головою, співголовою Кам'янець-Подільського окружного комітету краєзнавства, керівником наукових секцій, археологічних і географічних експедицій, виступив методистом, теоретиком, ідеологом і популяризатором краєзнавства.

У 1931 р. В.Геринович виїхав до Москви, де працював на посаді професора геолого-розвідувального інституту. Проте 12 грудня 1932 р. за вимогою ДПУ України його було заарештовано за обвинуваченням у сфабрикованій справі про "контрреволюційну діяльність". З 1933 до 1946 р. перебував у таборах ГУЛАГу. Його звільнили в 1946 р., після чого з підірваним здоров'ям повернувся до Львова й через два роки – 7 липня 1946 р. – в цьому місті помер.

Отже, Володимир Олександрович Геринович відіграв визначну роль у науково-етнографічному вивченні Поділля у 20-і роки ХХ ст. Крім того, джерела свідчать про активну громадську, організаційну роботу вченого, його внесок у становлення і діяльність краєзнавчих і етнографічних осередків Поділля з вивченню краю. Наукові здобутки вченого, його ідеї та висновки залишаються актуальними і сьогодні, а тому важливими для подальшого і всебічного дослідження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баженов Л. Alma mater подільського краєзнавства (місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики ХІУ-ХХІ ст.) – Кам.-Под. – 2005; 2. Прокопчук В. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність. – К., 1995; Прокопчук В. Під егідою Українського Комітету Краєзнавства. – Кам.-Под., – 2004; 3. Завальнюк О., Петров М. Винним себе визнавав... (В.О. Геринович) – Репресоване краєзнавство. – К., 1991 – С.178-183; 3. Інститут рукописів Національної бібліотеки ім. Вернадського (далі ІР НБУ) – ФХ., №5834. – Арк.31; 4. Баженов Л. Вказ. праця – С.91; 5. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ-ХХ ст.) – Кам.-Под. – 1993 – С.48; 6. Державний архів Вінницької області (Далі – ДАВО) – Ф.П.1. – Оп.1. – Спр.1637. – Арк.14; 7. Комаренко Н. Краєзнавча діяльність кафедр історії в інститутах народної освіти в 20-і рр. // II республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. – К., 1982. – С.16-18; ІР НБУ – Ф.Х. №14948-14949. – Арк.1-2; Геринович В.О. Стоянка неолітичної людини біля с. Великої Мокші Китайгородського району Кам'янецької округи. Записки Кам'янець-Подільського ІНО — Кам'янець на Поділлі, 1926. – Т.1. – С.15-16; 9. Баженов Л.В. Баженов О.Л. Хроніка археологічних досліджень Кам'янецьчини. Кам'янецьчина в контексті історії Поділля: Науковий збірник. – Кам.-Под., 1997 – Т.1 — С45; 10. Україна. – 1927. – Кн. 5. – С.183; 11. Геринович В. До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Т.2. – 1927 – С.20; 12. Мельничук Л. Народні промисли Поділля в дослідженнях наукових осередків краю 20-х рр. ХХ ст. // Етнічна історія народів Європи. – Вип.14. – К., 2003. – С. 72-73; 13. Баженов Л. Вказ. праця – С.87. 14. ДАВО – Ф.Р.522 – О.1. – Спр.38; 15. Там само. – С.47; 16. Там само. – 17. Перша Всеукраїнська краєзнавча конференція 28-31 травня 1925 р. – Червоний шлях – Х., ч. 6-7. – С.293-296.; Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства. – Життя й Революція. – ч. 6-7. – С.108-116; 18. ДАВО – Ф.522 – О.1. – Спр.38. – С. 134; Інформаційний огляд дослідно-краєзнавчої роботи на Поділлі. – Вінниця, 1926. – Число 2. – С.11; 19. Життя краєзнавчих організацій – Краєзнавство. – К., 1927. – №1. – С.27-28; 20. Прокопчук В.С. Під егідою Українського краєзнавства. – Кам.-Под., – 2004 – С.166-167; 21. Куреневич М.В. З приводу II конференції педагогічних вузів Поділля. – Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Т.1. – Кам.-Под., 1926. – С.9-13; 22. II Конгрес слов'янських географів і етнографів 2-12 червня 1927 р. – Україна. – 1928. – Кн. 1. – С. 173; 23. Геринович В. Кам'янецьчина. Ч.2 Населення і його економічна діяльність. Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. 1927. – Т2. – 168с.; 24. Завальнюк О., Петров М. Вказ. праця – С.181-182.

В.М. Василенко

ВІДОБРАЖЕННЯ У НАСТРОЯХ ПОДОЛЯН ПОЛІТИКИ ЩОДО УТВЕРДЖЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НА ПОЧАТКУ 1920-х РР.

1920-ті роки дають багатий матеріал для дослідження багатьох проблем, що є актуальними й на даний час. Однією із таких є питання взаємин населення та органів влади як центральних, так і